

Αλλ' ή τέχνη αὕτη τοῦ βίου καὶ ή κυριαρχία αὐτοῦ, τὸ ὄνειρον παντὸς φιλοδόξου "Ελληνος, ητο ἀδύνατον νὰ ἐπιτευχθῇ διὰ τοῦ κρατοῦντος ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος, τοῦ ὅποιου τὸ πρόγραμμα περιελάμβανεν ὅλως στοιχειώδεις γνώσεις, ίδ. σ. 120. Εὰν τὸ ἄτομον ἦθελε νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὸ ὑψος τῶν νέων περιπλόκων προβλημάτων τῆς ζωῆς καὶ νὰ μετέχῃ ἐνεργῶς τοῦ δημοσίου βίου ἔλλην. δημοκρατίας, ἔχοειάζετο οὐ μόνον εὔρυτέρας γνώσεις τῶν συνήθων, ἀλλὰ καὶ βαθεῖαν τυπικὴν μόρφωσιν ἐν τῷ διανοεῖσθαι καὶ λέγειν καὶ πρωτεικὴν προπαιδείαν χάριν ἀσφαλοῦς αὐτοῦ εὐδοκιμήσεως ἐν τῷ ἀγῶνι τῆς ζωῆς καὶ ἐν τῇ πολιτικῇ ή δικαιικῇ παλαιότρᾳ. Τὴν μετάδοσιν τῆς μορφώσεως ταύτης (παιδείας) ἐπηγγέλλοντο οἱ σοφισταί· ὅμολογῶς σοφιστὴς εἶναι καὶ παιδεύειν ἀνθρώπους λέγει. ὁ Πρωταγόρας VIII 48-9 καὶ καθορίζει ἀκριβέστερον τὸ πρόγραμμα τῆς διδασκαλίας του ὡδεῖς: Τὸ δὲ μάθημά ἐστιν εὐβουλία περὶ τῶν οἰκείων, δπως ἀν ἀριστα τὴν αὐτοῦ οἰκίαν διοικοῦ, καὶ περὶ τῶν τῆς πόλεως, δπως τὰ τῆς πόλεως δυνατώτατος ἀν εἴη καὶ πράττειν καὶ λέγειν IX 44 κέ., δηλῶν ὅτι διδάσκει συλλήβδην τὴν πολιτικὴν ἀρετὴν. Ομοίως περιγράφεται ή δρᾶσις τοῦ σοφιστοῦ ἐν Γοργίᾳ 520E καὶ ἐν Μέν. 91A. Οθεν δρῦς ὁ Σ. βλέπει ἐν τῷ Πρωταγόρᾳ παιδεύσεως καὶ ἀρετῆς διδάσκαλον XXXIII 21 καὶ ὁ Πρόδικος δρῦς ἔχει χαρακτηρίσει τὸν σοφιστὴν ὡς μεθόρια φιλοσόφου τε ἀνδρὸς καὶ πολιτικοῦ Εὐθυνδ. 305 C.

Αὗται αἱ θεμελιώδεις διαφοραὶ μεταξὺ φιλοσόφων καὶ σοφιστῶν.

ΓΕΝΙΚΑΙ ΚΡΙΣΕΙΣ

Κατὰ τὴν εἰκόνα, ήν παρέχουσι περὶ αὐτῶν καὶ ὁ Πλάτων καὶ ὁ Αριστοτέλης, ἐπιστεύετο μέχρι πρό τινος ὅτι ή σοφιστική ητο σύστημα ἐστερημένον πάσης σοβαρότητος καὶ πάσης πρὸς τὴν ἀλήθειαν ὁρμῆς, προελθὸν ἐκ ταπεινῶν φιλοχρηματίας ἐλατηρίων, ἀποπλάνησις καὶ διαστροφὴ τῆς φιλοσοφίας εἰς κενὴν δοκησισοφίαν καὶ εὐτελῆ ἐριστικήν, συστηματικὴν ἀνηθικότης καὶ ἐπιπολαιότης.

Αλλ' ή πρόοδος τῆς ἔρευνης ἀπήλλαξεν αὐτοὺς πολλῶν ἀδίκων πυριφῶν καὶ ήρμήνευσε πολλὰ τὰ στρεβλὰ αὐτῶν ὡς φυσικὸν προϊόν τῆς ιστορικῆς ἔξελίξεως τοῦ ἔργου αὐτῶν. Βεβαίως δὲν εἶχον τὴν θαυμαστὴν διανοητικὴν συγκέντρωσιν καὶ τὴν ἡθικὴν σοβαρότητα τῶν φιλοσόφων· αἱ περὶ ἐπιστήμης δοξασίαι αὐτῶν εἶναι οὐχὶ σοβαραὶ καὶ αἱ ἡθικαὶ αὐτῶν ἀρχαὶ ἐπικίνδυνοι· ὁ φιλαπόδημος βίος αὐτῶν πρὸς ἄγραν μαθητῶν, ή φιλοχρηματία, αἱ πρὸς ἀλλήλους

ἀντιξηλίαι, οἱ διαπληκτισμοὶ ἐν τῇ θήρᾳ μαθητῶν, ἐπείνων καὶ ἀργυρίου Πρωτ. IX 42, αἱ γελοῖαι αὐτῶν μεγαλαυχίαι καὶ κενολογίαι. Πρωτ. XXII 24 κἄ. κ. XXIV, ἀποτελοῦσι τομὴν ἀντίθεσιν πρὸς τὴν εἰλικρινῆ καὶ ἀφιλοκερδῆ ἀφοσίωσιν τῶν φιλοσόφων εἰς τὴν ἐπιστήμην· ἡ σκέψις καὶ ἡ ἀμφιβολία αὐτῶν δὲν εἶναι. ἡ τοῦ Καρτεσίου, ἡ δημιουργοῦσα γνῶσιν, ἀλλ᾽ εἶναι ἡ ἀμφιβολία, ἥτις ἀρνεῖται τὴν γνῶσιν καὶ ἀνακόπτει πᾶσαν πρὸς ἐπιστημονικὴν ἔρευναν ὅρμην καὶ ὑποσκάπτει τὸ κῦρος τῶν θείων καὶ ἀνθρωπίνων νόμων, ἡ ἐριστικὴ αὐτῶν ἐπιδιώκει σύγχυσιν τῶν διάλεγομένων καὶ ἡ δητορική των ἐπιδιώκει ἐξ Ἰσου τὸ ψεῦδος καὶ τὴν ἀλήθειαν.

Ἄλλ' αἱ μεγάλαι τιμαί, ὁν ἀπῆλαυνον πανταχόῦ καὶ δὴ παρὰ διακεκριμένων ἀνδρῶν, δὲν ἐπιτρέπει νὰ ἐκλάβωμεν αὐτοὺς ὡς φλυάρους καὶ πεφυσημένους δοκησισόφους. Οἱ χρόνοι τῆς ἀκμῆς αὐτῶν δὲν ἦσαν μόνον οἱ τῆς καταπτώσεως καὶ διαφθορᾶς τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ οἱ τῆς ἀκμῆς καὶ τῆς ὑψηλῆς μορφώσεως. Τὸν σοφιστὰς ἐπεζήτουν οἱ ἄριστοι καὶ ἐπισημότατοι τῶν ἀνδρῶν, Περικλῆς, Εὐριπίδης, Θουκυδίδης, Σωκράτης. Ἡ διδασκαλία ἀյδα αὐτῶν θὰ παρεῖχε τι τὸ νέον καὶ σοβαρόν. Καὶ ὅντως ἦσαν οἱ φορεῖς καὶ σπορεῖς γενικῆς μορφώσεως καὶ διαφωτίσεως, οἱ ὅντως σοφισταὶ (σόφιξω ποιῶ τινα σοφόν), οἱ φωτισταὶ τοῦ αἰῶνος, δστις ἀπεκλήθη δ αἰών τῆς Ἑλλην. ἀναγεννήσεως, παρέχοντες γνώσεις πολὺ εὐρύτερας καὶ ὑψηλοτέρας τῶν συνήθως ἐν τοῖς σχολείοις παρεχομένων καὶ εὐρύνοντες οὕτω τοὺς ἐκπαιδευτικοὺς ὄρεζοντας, οἱ χαράξαντες πρῶτοι τὴν ὅδὸν πρὸς τὴν λεγομένην ἀνωτέραν μόρφωσιν παρεῖχον βαθεῖαν τυπικὴν μόρφωσιν ἐν τῷ διανοεῖσθαι καὶ λέγειν καὶ πρακτικὴν προπαιδείαν πρὸς κυριαρχίαν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἐν τῇ βουλῇ, ἐν τοῖς δικαστηρίοις, ἐν τῷ πρακτικῷ βίῳ, ἦσαν οἱ ἐγκυροπαιισταὶ τῆς Ἑλλάδος, οἵτινες προτίγαγον σφόδρα τὴν ἀρτορικὴν καὶ τὴν καλλιέπειαν καὶ ἡσχολήθησαν σοβαρῶς περὶ τὴν γλῶσσαν, πρῶτοι θέσαντες τὰς βάσεις τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνης καὶ περὶ τὴν κοινωνίαν καὶ πολιτείαν. Ἔγραψαν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον σοβαρὰς ἐργασίας, ἀπάσας ἀτυχῶς ἀπολεσθείσας, ὡστε νὰ γνωρίζωμεν αὐτοὺς μόνον ἐκ τῶν ἀντιπάλων των, ἐθεμελίωσαν ἐπιστήμας τινάς, εἰς σοφιστὰς πρῶτους ὀφείλονται τὰ κηρύγματα περὶ ίσοτεμίας τῆς γυναικὸς καὶ ἐλευθερίας τῶν δούλων *, τὰ δποῖα ὀφείλο-

* Ἡ δουλεία εἶναι κατὰ σοφιστικὸν κήρυγμα θεσμὸς παρὰ φύσιν, διότι ἡ φύσις μόνον ἀνθρώπους ἐπλασεν, οὐχὶ ἐλευθέρους καὶ δούλους, Ἑλληνας καὶ βαρβάρους.

μεν νὰ χαρακτηρίσωμεν ὡς τὴν παλαιοτάτην διακήρυξιν τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων ἐν Ἑλλάδι, καὶ ὁ σκεπτικισμὸς τοῦ Πρωταγόρας πολλῆς σπουδῆς ἀξιος, διότι ἐκλόνισε τὴν τυφλὴν πίστιν εἰς τὰς παραδόσεις καὶ ἥγνοιξε τὰς πύλας καὶ τὰς θύρας πρὸς τὴν ἔρευναν, χωρὶς ἀτυχῶς νὰ λάβῃ τὴν ἀγοραστὴν πρὸς τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν ἐπιστήμην. Φαίνονται ἐμφορούμενοι ζήλου νὰ βελτιώσωσι τοὺς νέους καὶ εὐλαβεῖς πρὸς τὸ καθεστώς (τοῦλάχιστον οἱ τῆς 5. ἑκ. π. X.), διότι τὸν σκεπτικισμὸν αὐτῶν καὶ τὴν ὁμοσπαστικὴν κριτικὴν τῶν κρατούντων Θεσμῶν καὶ παραδόσεων δὲν εἶχον μεταφέρει ἀκόμη ἀπὸ τοῦ θεωρητικοῦ κύκλου εἰς τὸν πρακτικὸν βίον καὶ δὲν ἔθιγον τὰς περὶ ἡθικῆς καὶ ἀρετῆς ἀντιλήψεις τοῦ λαοῦ. Καὶ ὅμως εἶναι ἡθικῶς ὑπεύθυνοι τῆς ἐπελθούσης κατόπιν ἡθικῆς ἀναρχίας, διότι αὐτοὶ πρῶτοι ἔσπειραν τὰ πρῶτα σπέρματα ταύτης.

“Η κηλὶς τῆς τελείας ἀνατροπῆς πάσης ἡθικῆς ἀξίας ἐπεφυλάσσετο εἰς τὴν νεωτέραν γενεὰν τῶν σοφιστῶν (μαθητὰς τῶν πρώτων) ἢ μᾶλλον εἰς τὰς τάξεις τῶν μαθητῶν αὐτῶν, οἵτινες ἀνευδόκουν καὶ αἰδοῦς ἐκήρυξαν τὸ κράτος τῆς πλεονεξίας καὶ τῆς βίας: “Οτι τῇ πίστις εἰς τοὺς θεοὺς καὶ τῇ δικαιοσύνῃ εἶναι ἐπινοήματα ἀρχαίων δικαστῶν καὶ νομοθετῶν, ζητούντων δι’ αὐτῶν νὰ καταστέλλωσι τὰς δρμὰς τοῦ πλήθους· δτι τῇ ιδρυσις τῆς πολιτείας μετὰ τῶν ἡθικῶν θεμελίων τῆς ὀφείλεται εἰς κοινωνικὸν συμβόλαιον, ὅπερ συνήφθη ἐξ ὑπολογισμῶν συμφέροντος, καὶ δτι οἱ νόμοι ἐτέθησαν ὑπὸ τῶν ἀδυνάτων πρὸς ίδιαν ἀσφάλειαν· δτι τῇ φύσις αὐτὴ ἐνθυμοθέτησε τὸ δίκαιον τοῦ ισχυροτέρου καὶ δτι ὁ ισχυρὸς ὑποτάσσων τὸν ἀδύνατον ὑφ’ ἕαυτὸν δὲν πράττει ἀδικα, ἀλλ’ ἀσκεῖ φυσικὸν δικαίωμα. Ο Κριτίας ἐφρόνει δτι τῇ θρησκείᾳ εἶναι ἐφεύρεσις πολιτικοῦ ἀνδρός, θελήσαντος νάποτρέψῃ διὰ φόβου τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ κακουργημάτων· δτι ἔκαστος ἔχει φύσει τὸ δίκαιομα νάκολουθῇ τὰς κλίσεις του καὶ τὰς αὐθαιρεσίας του· ἐὰν δὲ κωλύεται εἰς τοῦτο ὑπὸ ἔθους ἢ νόμου, τὸ κώλυμα τοῦτο εἶναι προσβολὴ τοῦ φυσικοῦ δικαίου, ἢν οὖδεὶς ὑποχρεοῦται νάνέχεται, ἐὰν ἔχει τὴν δύναμιν νάποκρούσῃ αὐτὴν· δτι πᾶς ἡθικὸς νόμος εἶναι ἀδικος καὶ παρὰ τὴν φύσιν περιορισμὸς τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας. Τὸ φυσικὸν δίκαιον κατὰ τὸν Καλλικλέα εἶναι τὸ δίκαιον τοῦ ισχυροτέρου· ἐὰν δὲ ἡ ἀρχὴ αὕτη δὲν ἀναγνωρίζεται, τοῦτο προέρχεται ἐκ τῆς ἀδυναμίας τῶν ἀνθρώπων· οἱ ἀδύνατοι εὔρον συμφορώτερον νὰ ὀχυρώσωσιν ἕαυτοὺς κατὰ τῶν ισχυρῶν διὰ τῆς ισότητος, διὰ τοῦ δικαίου, ἀλλ’ οἱ ισχυρότεροι δὲν θὰ ἐμποδισθῶσι διὰ τοῦτο νάκο

λουθήσωσι τὸν φυσικὸν νόμον τοῦ ίδίου συμφέροντος. Οὕτω πάντες οἱ νόμοι κηρύττονται θεσμοὶ αὐθαίρετοι, τεθέντες ὑπὸ τῶν ἀρχόντων πρὸς ἕδιον ὅφελος· μόνον οἱ μωροὶ καὶ ἀδύνατοι θεωροῦσιν ἔαυτοὺς ὑποχρέους νὰ πειθαρχῶσιν εἰς τούτους. Εἰς ταύτας τὰς σκέψεις διαρκοῦντος τοῦ Πελοπονν. πολέμου στηρίζουσιν οἱ ὀλιγαρχικοὶ τῶν Ἀθηνῶν τὰς στασιαστικὰς αὐτῶν θεωρίας, μὴ ἀποκνοῦντες νὰ προβαίνωσι καὶ μέχρι προδοσίας τῆς πατρίδος, μεθ' ᾧς οὐδὲν πλέον ιερὸν συναίσθημα συνέδεεν αὐτοὺς (πρβλ. Θουκ. VI 89 κέ., 92, 2-5 τὴν πρὸς Λακεδαιμονίους δημηγορίαν τοῦ Ἀλκ. ὑπεραπολογούμενου τῆς προδοσίας τοῦ). Διὰ τοῦτο ἐδυσφημήθησαν πάντες οἱ σοφισταὶ καὶ τὸ ὄνθημα αὐτῶν προβάλλει μέχρι σήμερον διὸ φάσμα στύγιον.

Οὔτες οἱ σοφισταὶ διὰ τῆς σκέψεως αὐτῶν ὑπέσκαπτον τὰ θεμέλια τῆς πολιτείας, τῆς θρησκείας, τῆς οἰκογενείας, τῆς ἡθικῆς, παντὸς τοῦ κρατοῦντος κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ καθεστώτος· κρημνίζοντες τὴν πολυθεῖαν ἐκρήμνιζον καὶ τὴν θρησκείαν· κρημνίζοντες τοὺς νόμους τῆς πολιτείας ὑποκαθίστων εἰς τὴν θέθεσιν αὐτῶν τὸ ὑποκειμενικὸν συμφέρον καὶ τὴν ὑποκειμενικὴν σκέψιν τὴν αὐθαίρετον, τὴν ὑπὸ οὐδεμιᾶς γενικῆς ἀρχῆς περιοριζομένην· ἀρνούμενοι τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν γνῶσιν ἐνθρονίζουν εἰς τὴν θέσιν αὐτῶν τὰς ὑποκειμενικὰς δόξας τὰς ἔξαρτωμένας ἀπὸ τῶν ἔξωτερικῶν ἐντυπώσεων καὶ οὗτως, ἐν φῶ ἐπεθύμουν νὰ γίνουν ἀνεξάρτητοι τοῦ καθεστώτος, ἐβιθίζοντο καὶ πάλιν εἰς τὴν ἀπ' αὐτοῦ ἔξαρτησιν.

Ἄλλ' ὃς ἔχωμεν πάντοτε ὑπὸ ὅψει δτὶ κατὰ τὰς μεγάλας κοινωνιὰς ζυμώσεις διὸ οἱ ψευδοῦν θολοῦται πρὸν εὐτυχῆσῃ ἡ ἀνθρωπότης νὰ ἕδῃ τὸν αἴθριον οὐρανὸν καὶ Ἀρκαδίην αἰτοῦμεν, δταν ἀξιούμεν ἀπὸ τῶν σοφιστῶν νὰ εἶχον ἥδη προσφέρει εἰς τὴν Ἑλλάδα δ, τι ἐπὶ αἰῶνας δλους συντελεῖται κατόπιν. Ἄς μὴ λησμονῶμεν τὸ φῶν τοῦ Κολόμβου.

ΣΩΚΡΑΤΗΣ

Τὴν ἀποκάθαρσιν καὶ ἔξυγίανσιν ἀπὸ τῆς νόσου τῶν σοφιστῶν ἀνέλαβεν δ Σωκράτης.

Α'. *Ομοιότητες πρὸς τοὺς σοφιστάς. α')* Καὶ δ Σ. οὐδεμίαν ἀξίαν ἀποδίδει εἰς τὰς ἔρεύνας τῆς φύσεως χαρακτηρίζων αὐτὰς ως ἀκάρπους καὶ ἀσεβεῖς, περιορίζει τὴν φιλοσοφίαν εἰς ζητήματα

ἀφορῶντα τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ ἀνθρώπου, εἰς τὴν γνῶσιν καὶ ἀσκησιν τῆς ἀρετῆς, εἰς τὴν ἡθικὴν ὑγείαν τῆς ψυχῆς καὶ ἀναγνωρίζων τὴν ἀνεπάρκειαν τοῦ κρατοῦντος ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος εἶναι καὶ αὐτὸς διδάσκαλος τῆς ἀρετῆς, συγκεντρῶν περὶ ἑαυτὸν κύκλον διψώντων μαθήσεως νεονιῶν.

β') Ἀπαιτεῖ καὶ αὐτὸς ὡς οἱ σοφισταὶ νὰ σχηματίζωμεν τὰς πεποίθησεις ἡμῶν ἀνεξαρτήτως ἔθιμων καὶ παραδόσεων καὶ νὰ σύρωμεν τὴν κρατοῦσαν παράδοσιν πρὸ τοῦ κριτηρίου ἡμῶν, χωρὶς νὰ περιορίζεται ἡ ἐλευθερία τῆς σκέψεως ἐκ τῶν φραγμῶν δογματικῆς παραδόσεως· καὶ δι' αὐτὸν ὁ ἀνθρωπὸς εἶναι τὸ μέτρον πάντων. Ἐντεῦθεν ἐξελαμβάνετο ὁ Σ. ὡς εἰς τῶν σοφιστῶν.

B'.—Διαφοραί. I. *Εἰς τὸν ποκείμενον τῆς διδασκαλίας.* Άλλ' ἐνῷ οἱ σοφισταὶ ἡροῦντο τὴν ὑπαρξίαν ἀληθείας καὶ νόμου ἔχοντος καθολικὸν κῦρος, οὕτω δὲ ἀνέτρεπον πᾶσαν ἐπιστήμην, χωρὶς νὰ ἐνδιαφέρωνται νὰ εὔρωσιν ἄλλην ὅδὸν πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἀσφαλεστέραν, καὶ ὁ Πρωτ. ἐδέχετο ὡς μέτρον πάντων πάντα ἀνθρωπον, κατὰ τὸν Σ. ὑπάρχει ἀλήθεια, ἄλλὰ πρὸς γνωρίσωμεν αὐτὴν ἀνάγκη νὰ γνωρίσωμεν καὶ τελειοποιήσωμεν ἡμᾶς αὐτούς, διότι δι' ἀτελοῦς δογάνου ἐργαζόμενοι καὶ ἀτελεῖς ἐντυπώσεις θὰ ἔχωμεν· ὁ ἀγνοῶν ἔαυτὸν ἀδύνατον νὰ γνωρίσῃ τὴν ἀλήθειαν. "Οθεν κατὰ τὸν Σ. μέτρον εἶναι οὐχὶ ὁ τυχών, ἄλλ' ὁ ἔχων τὴν ἀληθῆ γνῶσιν τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν κακῶν καὶ πράττων μὲν ἔκεινα, φεύγων δὲ ταῦτα, ὁ ἡθικῶς πεπαιδευμένος, ὁ ἀγαθός· μόνον αἱ ἡθικαὶ ἔρευναι ἔχουσιν ἀξίαν διὰ τὸν ἀνθρωπὸν, διότι αὗται ἀγουσιν εἰς τὴν ἀληθῆ εὐδαιμονίαν αὐτοῦ. Ἡ ἡθικὴ γνῶσις τῆς ἀληθείας, ἥτις πρέπει νὰ προτανεύῃ τῶν πράξεων ἡμῶν, κατευθύνουσα ἡμᾶς πρὸς τὸ ἀγαθὸν καὶ ἀποτρέπουσα ἀπὸ τοῦ κακοῦ, εἶναι ἡ βάσις τῆς διδασκαλίας του. Οὕτως ὁ Σ. διὰ τῆς γνώσεως ἐστήριξε τὴν ἐπιστήμην ἐπὶ ἀσφαλῶν θεμελίων, γενόμενος ὁ θεμελιωτὴς τῆς ἐπιστημονικῆς Ἡθικῆς.

'Άλλὰ τίς εἶναι ὁ ἀγαθὸς ὁ φέρων ἐν ἔαυτῷ τὸ μέτρον πρὸς κρίσιν τῶν ἄλλων πραγμάτων; Τὸ πρόβλημα τοῦτο θὰ ἡδύνατο νὰ λυθῇ, ἐὰν πᾶς ὁ θέλων νὰ ἔρευνῃ προέβαινε πρὸ πάσης ἄλλης ἔρευνης; εἰς ἐξέτασιν ἔαυτοῦ. Ἡ αὐτογνωσία δὲ αὗτη, ἢν ὁ Σ. ἐκρηγξεν ὡς τὸ πρῶτον τῶν καθηκόντων ἡμῶν, δὲν ἦτο τι νέον, ἄλλα πανάρχαιον ἀξίωμα τῆς θρησκείας. Χειρας ἀγνὰς καὶ καρδίαν ἀγνῆν ἦξιον οἱ θεοὶ παρὰ τῶν σεβιζόντων ἀμα πατούντων τὴν φλιάν αὐτῶν (πρβλ. τὸ λουτρὸν τῆς Κασταλίας) καὶ ἐπὶ τῆς πύλης τοῦ ναοῦ τοῦ ἐν Δελφοῖς θεοῦ ἦτο κρυστοῖς γράμματι γεγραμμένον·

Γνωθι σαυτόν. Διὰ τῆς αὐτογνωσίας δυνάμεθα νὰ εῦρωμεν τί γινώσκομεν καὶ τί δὲν γινώσκομεν καὶ οὕτω νὰ ζητήσωμεν ὅτι εἰλικρινές εἶπει ἡμῖν· ἐάν οὕτως ἀποκτήσωμεν τὴν τελείαν γνῶσιν, τότε θὰ δυνάμεθα νὰ εἴμεθα τὸ ἀσφαλὲς κριτήριον τῶν ἄλλων. Ἡ αὐτογνωσία, εἰς ᾧν ὁ Σ. ὑποβάλλει ἔαυτόν, ἀγει εἰς τὴν ἀλήθειαν ὅτι οὐδὲν γινώσκει ("Ἐν οἴδα, διι οὐδὲν οἴδα;· ἐπειδὴ δὲ ή ἀγνοία εἶναι τὸ μέγιστον τῶν κακῶν, ζητεῖ νὰ εῦρῃ τὴν ἀληθῆ γνῶσιν. Πῶς;

II. Εἰς τὴν Μέθοδον τὴν φιλοσοφίην τοῦ Σωκράτους. Στρέφεται τότε πρὸς τοὺς ἄλλους, διὰ νὰ εὕρῃ ἐν ἑκείνοις διάφοροι λόγοι. Έντεῦθεν ἀρχεται διάλογος πρὸς ἑκείνους, δι’ οὐδὲν ἀναγκάζει αὐτοὺς νάνοιτοσιν ἐνώπιόν του τὴν συνείδησίν των, νὰ δῷενησιστοι καὶ ἑκεῖνοι ἔαυτούς, ἔξετάζει μετ’ αὐτῶν τὰς γνώσεις καὶ δοξασίας αὐτῶν, ζητεῖ τὸν λόγον τούτων, ἔγειρει καὶ χειραγωγεῖ τὴν οκέψιν πρὸς εὔρεσιν τῆς ἀληθείας, δι’ ἀναλύσεως δὲ τῶν δοξασιῶν αὐτῶν ἔχματεύει καὶ εὑρίσκει τὴν λανθάνουσαν καὶ μὴ συνειδητὴν αὐτοῖς ἀληθειαν. Ἡ μέθοδος αὐτοῦ, ἡ διαλεκτική, εἶναι ἀμα καὶ μαιευτική, δι’ οὓς τὰ ἥττον γόνιμα πνεύματα τίκτειν ἐποίει.

Σωκρατικὴ εἰρωνεία. Πρὸς τὴν μέθοδον αὐτοῦ εἶναι ἀναπο-
σπάστως συνδεδεμένη ἡ Σ. εἰρωνεία. ‘Ο Σ. ζητῶν νὰ εὗρῃ παρὰ
τοῖς ἄλλοις διὰ τούτος δὲν ἔχει ἐπισκέπτεται αὐτοὺς διψῶν νὰ δι-
δαχθῇ παρ’ αὐτῶν. ‘Ἐκεῖνοι νομίζουσιν διὰ γινώσκουσι τὰ πάντα.
Δεξιὸς ἐν τῇ τέχνῃ τοῦ ἐρωτᾶν ἐφαίνετο εὑρίσκων δρυθῆν τὴν πρώ-
την ἀτυχῆ ἀπόκρισιν τὴν διδομένην εἰς αὐτὸν χωρὶς νὰ διαφεύσῃ
τὸν μετ’ αὐτοῦ διαλεγόμενον· ἐρειδόμενος δὲ ἐπὶ τῆς ἀστόχου ἔκει-
τὸν ἀποκρίσεως ἐξηκολούθει προωθῶν τὸν διάλογον, διστις ὡς ὁρ-
νης ἀποκρίσεως ἀπό τοῦ βάσεως κατέληγεν ἀσφαλῶς εἰς παράδοξα
μήθεις ἀπὸ ἐσφαλμένης βάσεως κατέληγεν ἀσφαλῶς εἰς παράδοξα
σύμπερασματα, ὃν τὸ παράλογον ὑπεδείκνυεν εἰς τὸν ὅμιλητὴν δια-
νοίγων τυὺς μύωπας ὀφθαλμούς του δι’ ἐνὸς πολλὰ λέγοντος μειδι-
άματος. ‘Η πολύκροτος Σωκρατικὴ εἰρωνεία. ‘Αλλὰ τοῦτο συνεκί-
νει τὸν ὅμιλητήν, ἥσχύνετο διὰ τὴν ἀμάθειάν του καὶ ἡ ἐτρέπετο
εἰς φυγὴν ἵνα κατελάμβανεν αὐτὸν πόθος γέων διαλέξεων καὶ σπου-
δῶν, ἥναγκάζετο νὰ μελετᾷ καὶ νὰ προσέχῃ περισσότερον.

Ἐπαγωγή. Ἀλλ' ἀφ' οὐ καὶ οἱ ἄλλοι δὲν ἔχουσι τὴν γνῶσιν, ὥφειλε διὰ τέων καταλλήλων ἐρωτήσεων νὰ βοηθήσῃ αὐτοὺς καὶ νὰ ἔκμαιεύσῃ ὅλιγον κατ' ὅλιγον τὴν τέως λανθάνουσαν ἀλήθειαν. Κατὰ τὸν Σ., ἵνα καταλήξωμεν εἰς τὴν ὁρθὴν γνῶσιν, ἀνάγκη γὰρ ὅρμηθῶμεν ἐξ ὅλυθῶν ἐννοιῶν. Εἶναι γνωστὸν ἐκ τῆς λογικῆς ὅτι

διαφέρουν ἀλλήλων τὰ φαινόμενα, ἔχονσιν ίδιότητάς τινας, αἴτινες δὲν ὅρουσιν ώς ἔκεινα, ἀλλ' εἶναι μόνιμοι καὶ ἀναλοίωτοι, καταληπταὶ οὐχὶ διὰ τῶν αἰσθήσεων, ἀλλὰ διὰ τοῦ νοῦ π. χ. ἐπὶ πάσης πράξεως τοῦ Ἀριστείδου εὑρίσκομεν τὴν κοινὴν πασῶν ίδιότητα, τὴν δικαιοσύνην, ἀίδιον καὶ ἀναλλοίωτον· ἐπὶ πάντων τῶν ἀνθρώπων εὑρίσκομεν κοινὰς ίδιότητας τὴν τοῦ θηλαστικοῦ ζώου, δίποδος, διχείρου, αἴτινες ἐνόρμεναι δίδουσι τὴν ἀληθῆ οὐσίαν τοῦ ἀνθρώπου, τὴν γενικὴν ἐννοιαν αὐτοῦ. Τούτων τῶν καθ' ὅλου ἔζητει νὰ λάβῃ ἐπιστήμην, ἵνα κρίνῃ δρθῶς καὶ περὶ τῶν καθ' ἔκαστον ὑπάγων ταῦτα ὑπὸ ἔκεινα. Τοῦτο ὑπῆρξεν ἡ ψυχὴ τῆς Σωκρατικῆς φιλοσοφίας. Διὰ τοῦτο ἀείποτε διελέγετο ἐρευνῶν τί εὑρεῖς, τί ἀσεβές, τί καλόν, τί αἰσχρόν, τί δίκαιον, τί ἄδικον, τί σωφροσύνη, τί μανία, τί ἀνδρεία, τί δειλία, τί πόλις, τί πολιτικός, τί ἀρχή, τί ἀρχικὸς ἀνθρώπων κλπ., ζητῶν νὰ εὑρῃ τὰ καθ' ὅλου, τὰς γενικὰς ἐννοίας τῶν διηγημάτων. Μόνον οἱ γινώσκοντες τὰς ἐννοίας ταύτας δύνανται καὶ πρὸς ἄλλους νὰ ἐρμηνεύσωσι.

Πρὸς εὗρεσιν τῆς οὐσίας τῶν πραγμάτων καὶ εὗρεσιν τῶν ἐννοιῶν μετεχειρίζετο τὴν ἐπαγωγὴν καὶ τὸν δρεσμόν, ἀμφότερα τὸ σύτὸν καὶ εὑρέματα τοῦ αὐτοῦ. Ἐν τῇ ἐπαγωγῇ δρμάται ἀπὸ γνωστῶν καὶ ὑπὸ πάντων δμολογουμένων, καὶ ἀπὸ τῶν μερικῶν, καὶ πρόθιαίνει δσον δύνανται νὰ παρακολουθήσουν οἱ διαλεγόμενοι καὶ διορθῶν καὶ συμπληρῶν τὰς ἐμπειρίας ἐξ ἀλλήλων καὶ ἀφαιρῶν τὰ κοινὰ γνωρίσματα καὶ συνδέων αὐτὰ φθάνει οὕτω διὰ πολυσυλλογισμοῦ πρὸς τὰ καθ' ὅλου (τὰς γενικὰς ἐννοίας). Ἄλλὰ τὸ δύνολον τῶν οὐσιωδῶν γνωρισμάτων τῶν ἀποτελούντων τὴν οὐσίαν τῆς ἐννοίας ἀποτελεῖ καὶ τὸ περιεχόμενον τῶν δρισμῶν. Οὕτως αἱ γενικαὶ ἐννοιαὶ, ὃν τὸ περιεχόμενον εἶναι σταθερὸν καὶ ἀναλλοίωτον, ἀντικατέστησαν τὰς ἐντυπώσεις, τὰς παραστάσεις τὰς ἀεὶ ὁρούσας καὶ μεταβλητάς. Ἄλλ' ἐνῷ οἱ σοφισταὶ ἐρειδόμενοι ἐπὶ τούτων ἔδογμάτιζον ὅτι ἡ γνῶσις εἶναι ἀδύνατος, ὁ Σ. ἐστήριξε τὴν ἐπιστήμην ἐπὶ βάσεων ἔδραιών καὶ ἀσφαλῶν, ἐπὶ τῶν ἀναλλοίωτων λογικῶν ἐννοιῶν. Τὴν φυσικὴν καὶ αὐθαιρετον σοφιστικὴν ἀντικατέστησεν ἡ ψυχολογία κοὶ ἡ λογική.

III. **Ἄλλας διαφοραὶ πρὸς τοὺς σοφιστάς.** Ο. Σ. δὲν εἶχεν ίδιαν σχολὴν οὐδὲν ἔδιδασκεν ἐπὶ μισθῷ· οὐδὲν ἔδιδασκε μάλιστα, διελέγετο μόνον· ἔξετάζειν ἔαυτὸν καὶ τοὺς ἄλλους ἥτοτε ἔργον παντὸς τοῦ βίου του.

Δὲν ἀπεδήμει εἰς ἀίλας πόλεις, δὲν ἔκαμνε μακρὰς ἐπιδείξεις,

δὲν ἔθήρευεν ἐπαίνους· πρὸς τὴν σεμνοτυφίαν τῶν σοφιστῶν ἀντέτασσε τὴν ἀνιδιοτελῆ ἀφοσίωσιν εἰς τὸ ὑπὸ αὐτοῦ ἐκλεγχὲν ἔργον, ζῶν ἐν μυρίᾳ πενίᾳ.

“Η μέθοδος τοῦ Σ. προουκάλει ζωηρὸν τὸ διαφέρον ἢν ἀντιθέσαι πρὸς τὴν δογματικὴν ἀπὸ τρίποδος διδασκαλίαν τῶν σοφιστῶν. Ἡ αὐστηρὰ αὐτογνωσία, εἰς ἥν κατηνάγκαζε πάντας, καὶ δὲλεγχὸς τῶν γνώσεων τῶν ἄλλων δὲν ἥτο δυνατὸν νὰ προκαλῇ ἐπευφημίας· οἱ πλεῖστοι ἀπέλειπον τὴν ἀναστροφὴν αὐτοῦ μετὰ τοιαύτην ὁδυνηροῦν ἀνάκρισιν δυσανασχετοῦντες, καὶ μόνον οἱ ἐκλεκτοί, οἱ ἐπιδεκτικοὶ τῆς διδασκαλίας του προσεκολλῶντο εἰς αὐτόν.

IV. Εἰς τὸν σκοπόν. *Ἡθικὴ.* Βάσις τῆς Σωκρ. Ἡθικῆς εἶναι ἡ ἀρχὴ ὅτι ἀρετὴ εἶναι ἡ γνῶσις τοῦ ἀγαθοῦ, ἀγαθὸν δὲ εἶναι τὸ ὠφέλιμον. ὅθεν ὅπου ὁρθὴ γνῶσις ἔκει καὶ ὁρθαὶ πράξεις, διότι ἔκαστος πράττει τοῦτο μόνον, περὶ οὗ εἶναι πεπεισμένος ὅτι εἶναι ἀγαθὸν καὶ ὠφέλιμον διὸ ἔσαυτόν τὸ εἶναι τινα ἔκουσίως πονηρὸν σημαίνει τὸ ποιεῖν ἔσαυτὸν ἔκουσίως δυστυχῆ. Ὅθεν τὸ πολύκροτον δίδαιγμα αὐτοῦ οὐδεὶς ἔκὼν κακός. Ἐπειδὴ δὲ οὕτως ἡ ἡθικὴ τελειότης ἡμῶν ἔξαρτᾶται ἐκ τῆς γνώσεως τοῦ ἀγαθοῦ; ἔξελάμβανε τὴν σοφίαν (ὁρθὴν γνῶσιν, ἐπιστήμην) ως τὸ μέγιστον ἀγαθόν, τὴν δὲ ἀμάθειαν ως τὸ μέγιστον τῶν κακῶν. Ἐπίσης ἀφ’ οὗ ἡ ἀρετὴ εἶναι γνῶσις, ἐπιστήμη, αὐτονόητον ὅτι εἶναι διὰ τοῦτο καὶ διδακτή.

Ὑπερτιμῶν ὅμως σφόδρα τὴν γνῶσιν εἰς τὴν ἀσκησιν τῆς ἀρετῆς παρεῖδεν δλῶς τὴν αὐτοτελῆ σημασίαν ἴσχυρας βουλήσεως, ἀνευ τῆς δποίας εἶναι ἀδύνατος ἡ κατανίκησις τῶν ἡμετέρων ἐπιθυμιῶν καὶ παθῶν πρὸς ἐπικράτησιν τῆς ἀρετῆς.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἀνθρώπος συγίσταται ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς, ἥτις εἶναι τὸ ἔγω τοῦ ἀνθρώπου, τὸ σπουδαιότατον καὶ τιμιώτατον αὐτοῦ, τὸ μετέχον θείας θύσίας, διὰ τοῦτο δὲ ὑψιστος προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ ἐπιμέλεια τῆς ψυχῆς καὶ ἡ ἡθικὴ αὐτῆς τελείωσις, ἐπιτυγχανομένη διά τῆς τελειώσεως τῆς φρονήσεως (γνώσεως) ως τῆς κυρίας αἰτίας καὶ πηγῆς τοῦ ἀγαθοῦ. Ὅθεν ἵνα ἐπιτύχῃ τούτου, ἵνα ἔχῃ τὴν ψυχὴν ἐλευθέραν παντὸς περισπασμοῦ, μὴ περισπωμένην ὑπὸ τῶν μεριμνῶν πρὸς θεραπείαν τοῦ σώματος, ἵνα καταστῇ ἀνεξάρτητος τούτου ἐν ταῖς φιλοσοφικαῖς ἔρευναις, ἡμέλησεν δλῶς τῶν οἰκείων καὶ τοῦ ἰδίου σώματος. Ὅψιστη τελειότης κατ’ αὐτὸν ἥτο τὸ ως ἐλαχίστων δεῖσθαι, διότι οὗτος δ

ἄνθρωπος πλησιάζει πρὸς τὴν μακαριότητα τῶν θεῶν, συνισταμένην εἰς τὸ μηδενὸς δεῖσθαι.

Θρησκεία. Ἐάλλα τὸ ἀγαθὸν καὶ ωφέλιμον διὰ τὸν ἄνθρωπον διώκει καὶ πᾶσα ἡ τῆς φύσεως διάταξις καὶ ἐν αὐτῷ τῷ ἄνθρωπῳ καὶ περὶ αὐτόν.^{ΔΙΕΥΘΥΝΗΣ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΦΙΛΟΒΟΗΘΟΥ ΕΡΓΑΣΤΗΡΟΥ} Ρίπτων ἐν βλέμμα εἰς τὸν ἄνθρωπον βλέπει ὅτι πάντα τὰ μέρη τοῦ ἄνθρωπίνου σώματος ἐποιήθησαν ἐν θαυμαστῇ ἀρμονίᾳ καὶ ἔκαστον αὐτῶν ἔχει τὴν σκοπιμότητα νὰ ὑπηρετήσῃ τὸν ἄνθρωπον, θαυμάζει δὲ τὴν λογικὴν φύσιν καὶ τὰ πνευματικὰ χαρίσματα τοῦ ἄνθρωπου τὰ δωρηθέντα εἰς αὐτόν. Ἐπίσης δίπτων βλέμμα εἰς τὸν ὅλον κόσμον θαυμάζει τὴν ἀρμονίαν καὶ σκοπιμότητα τοῦ ὅλου καὶ ἔκάστου τῶν μερῶν τοῦ θεσπεσίου καλλιτεχνήματος, διαβλέπει ὅτι πάντα ἐποιήθησαν ἐπί^τ ὠφελείᾳ τοῦ ἄνθρωπου καὶ ἀγεται εἰς τὴν ἀκράδαντον πίστιν ὅτι ἡ ἀρμονικὴ τοῦ σύμπαντος κόσμου διακόσμησις καὶ σκοπιμότης δὲν εἶναι τυχαία, ἀλλ' ἔργον σοφοῦ καὶ ἀγαθοποίου νοῦ, τῶν θεῶν, οὓς συμπτύσσει εἰς μίαν θεότητα, ἣν φαντάζεται τὸν ἐν τῷ κόσμῳ ἐνοικοῦντα νοῦν, ὅστις δημιουργήσας αὐτὸν διέταξεν ὡς σοφός τις καλλιτέχνης, ὅστις καὶ προνοεῖ περὶ πάντων, ὡς δεικνύουσι τὰ ποικίλα εἴδη τῆς μαντικῆς. Ζητῶν δὲ τὸν θεὸν ἀνεύρισκεν αὐτὸν καὶ ἐν τῇ ἐνδομύχῳ καὶ ἴσχυρῃ φωνῇ, ἣν συνεβούλεύετο ὡς μαντεῖον καὶ ὧνόμαζε δαιμόνιον, ἐξ οὗ ἐλάμβανεν εὔσεβῶς τὰ προστάγματα τοῦ ὑπερτάτου ὁδηγοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Πλάτων ἐν τῷ τελευταίῳ του ἔργῳ, τοῖς Νόμοις, διετύπωσε τὴν ὁξεῖαν ἀντίθεσιν τῆς διδασκαλίας τοῦ Σ. πρὸς τὸ δόγμα τοῦ Πρωτ.: Ὁ δὴ θεὸς ἡμῖν πάντων χεημάτων μέτρον ἀν εἴη μάλιστα. Ἀληθῶς ὁ Σ. ὑπῆρξε μέγας πρόδρομος τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ θεμελιωτὴς τῶν ἐπιστημῶν. Ἀνευ αὐτοῦ, ἐὰν ἐπεκράτουν τὰ σοφιστικὰ δόγματα, Κύριος οἶδε τίς θὰ ἥτο ἡ τύχη τῶν ἐπιστημῶν. Τὰ ἔχνη τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ ἀπέμειναν βαθύτατα καὶ ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἡ Σωκρατικὴ πνοὴ ἀνέψυξε τὴν πάσχουσαν ἡθικῶς ἄνθρωπότητα. Ἡ Ἐλλὰς καὶ εἴτα ἡ Ῥώμη ἐπετίσθησαν εἰς τὰ νάματα τῆς Σωκρ. φιλοσοφίας. Οἱ Κυνικοὶ καὶ οἱ Στωικοὶ ἐκήρυξαν τὸν ὑψηλὸν μονοθεῖσμὸν καὶ ὁ Ζεὺς τοῦ Κλεάνθους ἐγένετο ὁ δημιουργὸς τοῦ κόσμου καὶ φύλαξ τῆς ἡθικότητος, ἐδίδαξαν τὸν κοσμοπολιτισμὸν καὶ τὴν κατάργησιν τοῦ θεσμοῦ τῆς δουλείας, ὅστις κατήσχυνε τὸ ἄνθρωπινον γένος μέχρι τοῦ παρελθόντος αἰώνος, καὶ τὴν κοινωνικὴν ἴσοτητα τῆς γυναικός. Ἡ ἡθικὴ διδασκαλία περὶ καθηκόντων, ὡς εὑρίσκομεν αὐτὴν διαγραφομένην ἐν τῷ

Χριστιανισμῷ, πολλὰ δύφείλει εἰς τὴν Ἀκαδήμειαν καὶ τὴν Στοάν. Ὁ Σωκράτης δὲν ἔδιδαξε τὴν πόδα τὸν πλησίον ἀγάπην· προέβη μόνον μέχρι τῆς διδασκαλίας ὅτι θὰ ἐπροτίμα νὰ ἀδικήται μᾶλλον ἢ νὰ ἀδικῇ. Εἰς τὸν χριστιανισμὸν ἐπεφυλάσσετο ἡ τιμὴ νὰ διδάξῃ αὐτὴν καὶ νὰ δώσῃ θαυμάσια ταύτης ὑποδείγματα. Ἀλλ’ οἱ ἀρχαιότατοι Χριστιανοὶ συγγραφεῖς, οἵτινες ἔζητησαν νὰ καταδείξουν ὅτι ἡ ἡθικότης ἐπιτυγχάνεται μόνον διὰ τῶν μέσων τοῦ χριστιανισμοῦ, μάτην ἔζητησαν νὰ ἀποκαλύψουν ἡθικήν τινα ἔλλειψιν ἐν τῷ Σ. Ἐκ τοῦ βίου του καὶ τοῦ θανάτου του ἀπέρρευσαν πολυτιμά κεφάλαια ἡθικῆς κληρονομίας διὰ πάντων τῶν αἰώνων.

Ο ΔΙΑΛΟΓΟΣ

Πρὸς τὴν ἐπιδεικτικὴν εὐγλωττίαν τῶν σοφιστῶν ἀντιτάσσεται ἡ διαλεκτικὴ μέθοδος τοῦ Σ. Ὁ διάλογος εἶναι ἡ μόνη μορφὴ, διὸς εἶναι δυνατὴ κοινὴ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα καὶ συζήτησις πρὸς ζήτησιν τῆς ἀληθείας, προκαλοῦσα οὐχὶ τυφλὴν πίστιν, ἀλλ’ ἐνεργὸν διανόησιν (διαλέγεσθαι δίδειν καὶ λαμβάνειν λόγον, λογαριασμόν, διάλογος λόγος καὶ ἀντίλογος). Ἡ ἀλήθεια τότε καθίσταται κτῆμα ἡμῶν, ἐὰν διὸ αὐτενεργείας εὔρωμεν αὐτὴν καὶ δὲν παραλάβωμεν δογματικῶς ἔτοιμην παρ’ ἄλλων. Πρὸς τούτοις εἰς τὸν διάλογον ὕθησαν τὸν Πλάτωνα τὸ μὲν φιλοσοφικὸς λόγος, διότι κατ’ αὐτὸν ἡ διανόησις εἶναι διάλογος τῆς ψυχῆς πρὸς ἑαυτήν, τὸ δὲ ἴστορικός, διότι ὁ Πλάτων ἡθέλησε φυσικῶς νάναπαραστήσῃ τὸν τρόπον, καθ’ ὃν ὁ Σ. ὠμίλει πρὸς τοὺς μαθητάς. Τούναντίθιν ἡ σοφιστικὴ μέθοδος τῆς διδασκαλίας κάμνει χρῆσιν τῶν μακρολόγων κατατέχνων ἐπιδείξεων, τῶν μύθων διὰ τὸ ἀπατηλὸν θέλγητρον αὐτῶν καὶ τῆς ἐδυμηνείας ποιημάτων, τὰ δύοτα ἀποτελοῦν ἀμα καὶ τὸ σκοτεινὸν βάθος, πρὸ τοῦ δύοτού ἔξαιρεται ἡ ἐποπτικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ δύναμις τῆς διαλεκτικῆς. Ὁ Σ. τονίζει εἰρωνικῶς τὴν ἀδυναμίαν του νὰ παρακθούσῃ μακροὺς λόγους· διότι ὁ μακρὸς λόγος ἀδυνατεῖ νάποκριθῇ εἰς ἐρωτήσεις καὶ ἀντιρρήσεις καὶ δμοιάζει πρὸς χαλκίον, δπερ πληττέμενον παρατείνει ἐπὶ μακρὸν τὸν ἥχον. Παράδειγμα ὁ Πρωτ., δστις εὐθὺς μετὰ τὴν μακρὰν θριαμβευτικὴν ἐπίδειξιν ἐρωτηθεὶς ὑπὸ τοῦ Σ. περὶ ἀρετῆς ἀποκαλύπτει τὴν τελείαν γυμνότητιά του εἰς τὸν σχηματισμὸν τῆς ἐννοίας αὐτῆς (τὸ βάθος).

Οι διάλογοι είναι **ἀμεσοί καὶ ἔμμεσοί** καὶ ἀμεσος μὲν καλεῖται ὁ διάλογος, ἐν φαριστάμεθα αὐτοὶ ἀκούοντες τὰς ἔφωτήσεις καὶ ἀποχρίσεις τῶν διαλεγομένων, αὐτόπται καὶ αὐτήκοοι, ἔμμεσος δὲ ἔκεινος, ἐν φάλλος τις παρίσταται ἀφηγούμενος δλόκληρον διάλογον ἄλλων προσώπων διαλεχθέντων, δπως ἐνταῦθα ὁ Σ. ἀφηγεῖται ὅλον τὸν διαμειφθέντα μεταξὺ αὐτοῦ, τῶν σοφιστῶν καὶ τῶν ἄλλων ἀνδρῶν τῶν παρευρεθέντων τότε ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Καλλίου διάλογον. Ἐπίσης ἔμμεσος διάλογος είναι καὶ ὁ «Φαίδων» ἀφ' οὗ σημείου ὁ Φαίδων ἀφηγεῖται τὰ κατὰ τὴν τελευταίαν ἡμέραν τοῦ Σ. Οἱ ἔμμεσοι διάλογοι, οἱ καλούμενοι καὶ διηγηματικοί, πλεονεκτοῦσι τῶν ἀμέσων κατὰ τοῦτο, ὅτι ἀποδίδουσιν οὐ μόνον τοὺς διαμειφθέντας λόγους, ἀλλὰ καὶ τὴν σκηνικὴν ἀποψιν, τὰς κινήσεις καὶ πράξεις τῶν διαλεγομένων καὶ αὐτὴν τὴν ἐντύπωσιν, ἥν οἱ λέγοντες ἐπὶ τοὺς ἀκροατὰς παράγουσι (πρβλ. κ. II, VI, VII κλπ., III 34 καὶ δις ἐρυθριάσας, XVII ἐν ἀρχῇ, XXI 10 κέ., XXII 41 κέ. κλπ.). Συγχρόνως ὁ Πλάτων θέλει διὰ τοῦ ἔμμεσου νὰ ἔξαρῃ τὸν ἴστορικὸν χαρακτῆρα τοῦ διαλόγου καὶ τὸ ἀξιόπιστον αὐτοῦ, ὅτι ἔχόμενος τῶν πραγματικῶν λεχθέντων ἀπέχει ἰδίων πλασμάτων καὶ διασκευῆς, ἔμφαντικῶς τονίζων τὴν αὐτολεξεὶ γενομένην ἐπανάληψιν τῶν ἀληθῶς λεχθέντων (πρβλ. ἐν τέλει τοῦ διαλόγου: *Ταῦτ' εἰπόντες καὶ ἀκούσαντες, οὐχὶ Τοιαῦτα*) ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Σ. ὡς ἀψευδοῦς πηγῆς τῆς ἀνακοινώσεως. Πρὸς τούτοις οἱ ἔμμεσοι Πλατων. διάλογοι διδάσκουσιν ἡμᾶς μετὰ πόσης εὐλαβείας καὶ πίστεως διετήρησαν ὡς πολύτιμον κειμήλιον οἱ Σωκρατικοὶ τὴν ἀνάμνησιν τῶν διαλόγων τοῦ σοφοῦ διδασκάλου των.

Τοῦ ἔμμεσου διαλόγου προηγεῖται προεισαγωγικὸς διάλογος, ὁ προδιάλογος ἐπέχων διὰ τὸν κύριον διάλογον θέσιν προλόγου τραγῳδίας, οὐ περιλαμβάνει πάντα τὰ στοιχεῖα (σ. 66).

Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ ἔμμεσος διάλογος περιέχει δυσκαμψίαν τινὰ καὶ δυσχέρειαν ἐνεκα τῶν πολυαρίθμων διαμέσων φρασειδίων (ἥν δ' ἔγω, ἢ δ' ὅς, συνέφη, συνωμολόγει...), τὰ δποῖα οὗτος καθιστᾶ ἀναγκαῖα, τοῦθ' ὅπερ ἀντελήφθη καὶ αὐτὸς ὁ Πλάτων, διὰ τοῦτο παρητήθη ὕστερον τῆς μερφῆς ταύτης τῆς παραστάσεως, προθιμῶν τὸν ἀμεσον διάλογον, ἐν φάσεις ἀρχαιοτέροις αὐτοῦ διαλόγοις ἀμφότεραι αἱ μερφαὶ ἐναλλάσσουσιν.

Τὸ κύριον τοῦ διαλόγου πρόσωπον είναι ὁ Σ.· τοῦτο ἐπραξενός Πλ. τὸ μὲν ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὸν διδασκαλον, τὸ δ' ἐκ λόγων καλλιτεχνικῶν (εἰρωνεία κλπ.), τὸ δὲ διότι ἡ φιλοσοφία ὡς ζῶσα δύ-

ναμις μόνον διὰ τελείου φιλοσόφου θὰ ἥδυνατο καὶ τελείως νὰ παρασταθῇ. Ὁ Πλ. οὐδαμοῦ τῶν διαλόγων οὐδὲ λέξιν αὐτὸς λέγει. Εἶναι δραματικὸς συγγραφεὺς ποιῶν τὰ πρόσωπα τῶν ἔργων αὐτοῦ λέγοντα, αὐτὸς σιωπῶν.

ΚΥΡΙΑ ΙΔΕΑ ΤΟΥ ΔΙΑΛΟΓΟΥ

‘Ο «Πρωταγόρας» εἶναι κατὰ μέγα μέρος πολεμικὴ οὐχὶ κατὰ μόνου προσωπικῶς τοῦ Πρωτ., ἀφ’ οὗ δὲν συζητοῦνται αἱ προσωπικαὶ αὐτοῦ θεωρίαι αἱ ἀρνούμεναι τὴν ἀντικειμενικότητα τῆς γνώσεως, ἀλλὰ κατὰ τῶν σοφιστῶν περὶ τὸ διδακτὸν τῆς ἀρετῆς καὶ περὶ τὴν σχέσιν τῶν μορίων αὐτῆς πρὸς ἄλληλα καὶ πρὸς τὸ ὅλον, ἐφ’ ὅσον οἱ σοφισταὶ πάντες ἐπηγγέλλοντο τὸν διδάσκαλον τῆς ἀρετῆς. Ὁ Πρωταγόρας ισχυρίζεται τὸ διδακτὸν αὐτῆς οὐχὶ διότι εἶναι πεπεισμένος περὶ τούτου ὡς ἐμβαθύνας εἰς τὴν οὖσίαν τῆς ἀρετῆς, ἀλλὰ διότι τὸ τοιοῦτον ἔξυπηρετεῖ τὰ συμφέροντα αὐτοῦ. Πλὴν τούτου καὶ δύο ἄλλοι κορυφαῖοι ἀντιπρόσωποι τῆς σοφιστικῆς, οὐχὶ κωφὰ πρόσωπα, ἀλλὰ πρόθυμοι ἐν πάσῃ στιγμῇ νὰ μετάσχωσιν ἐνεργῶς τῆς συζητήσεως, παρίστανται ἐν ταῖς κρισίμοις ὅμολογίαις ἀπολύτως σύμφωνοι πρὸς τὸν Πρωτ.(¹). Ἀλλὰ κατὰ τὸν Σ. οἱ σοφισταὶ δὲν δύνανται νὰ κατορθώσωσι τοῦτο, ἐφ’ ὅσον δὲν γινώσκουσιν ἀκριβῶς τὴν οὖσίαν τῆς ἀρετῆς, ἐφ’ ὅσον ἡ μέθοδος αὐτῶν εἶναι τελείως ἀνεπαρκής πρὸς τοῦτο. Ὅθεν ὑπόθεσις τοῦ διαλόγου: *Η σοφιστικὴ ὡς διδάσκαλος τῆς ἀρετῆς ἡττᾶται ὑπὸ τοῦ Σ. καὶ ὡς πρὸς τὸ ὑποκείμενον τῆς διδασκαλίας της καὶ ὡς πρὸς τὴν διδακτικὴν μέθοδόν της.*

Ο κεντρικὸς οὗτος πυρὴν κοσμεῖται δι’ ὠραιοτάτου πλαισίου, διόπου παρελαύνει ζωηρὰ καὶ πολύχρωμος ἡ εἰκὼν τῆς ἀσυνήθους πνευματικῆς κινήσεως τῶν χρόνων ἐκείνων περὶ τοὺς σοφιστάς, πρὸς οὓς δὲ Πλάτων πολλάκις εἶχεν ἀκούσει τὸν Σ. διαλεγόμενον. Ἀκούομεν τοὺς πτερυγισμοὺς τῆς αἰγληέσσης φήμης αὐτῶν, βλέπομεν τὴν συγκίνησιν τῶν πλουσιωτέρων νέων καὶ τὴν σφοδρὰν

(¹) Ὁ Γοργίας δὲν παρίσταται παρὸν διὰ λόγους τεχνικούς. διότι θὰ εἴχομεν δύο πρωταγωνιστὰς ἐκ τῆς σοφιστικῆς παρατάξεως, καὶ διὰ τοῦτο δὲ Πλάτων ἐπεφυλάχθη νὰ πραγματευθῇ περὶ αὐτοῦ ἐν ίδιῳ διαλόγῳ. ἐπίσης δὲ Γοργίας ἐπηγγέλλετο μᾶλλον τὸν διδάσκαλον τῆς ὁμηρικῆς, οὐχὶ τῆς ἀρετῆς.

δίψαν αὐτῶν νὰ μαθητεύσωσι παρ' ἔκείνοις, τὸν δύκον τῆς παρουσίας τῶν σοφιστῶν ἐντὸς τῶν πλουσιωτέρων οἰκων, δπου βασιλικῶς ἔξενίζοντο, τὴν εὐλάβειαν καὶ τὸν θαυμασμόν, μεθ' ὧν οἱ σπουδαιότατοι τῶν πολιτῶν ὑποκλίνονται πρὸ αὐτῶν, ἀκούομεν τὸν στόμφον τῆς διδασκαλίας αὐτῶν καὶ τὴν πλαταγὴν τῶν ἐπευφημιῶν, βλέπομεν τὸν Σ. μετὰ ταπεινόφρονος εὐλαβείας προσφεύγοντα εἰς τὰ πολύτιμα φῶτα αὐτῶν καὶ κατὰ μικρὸν ὑπονομεύοντα τοὺς μεγαλοπρεπεῖς θρόνους, ἐφ' ὧν τετυφωμένοι βρενθύονται, καὶ τέλος τὴν ἐπαίσχυντον αὐτῶν ἡτταν καὶ τὴν αἰσχρὰν ὑποχώρησιν. Ἀληθῶς δὲ «Πρωταγόρας» εἶναι δαιμόνιον λόγων ἀγώνισμα ἐν μεγαλοπρεπεῖ παλαιστῷ καὶ ἀπαράμιλλον εἰς ἀπόλαυσιν πνευματικὸν μελέτημα καὶ ἐντρύφημα.

Ο «ΠΡΩΤΑΓΟΡΑΣ» ΩΣ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΗΜΑ

Ο Πρωτ. ὡς καλλιτέχνημα ἔξεταζόμενος εἶναι τὸ ἀριστούργημα τοῦ Πλάτωνος. Δαιμονία εἶναι ἐν αὐτῷ ἡ παραστατικὴ περιγραφὴ καὶ ἡ δραματικὴ παράστασις. Τὸ δλον ἐν τῇ διαρθρώσει καὶ τῇ οἰκονομίᾳ δμοιάζει πρὸς δρᾶμα. Καὶ Πρόδλογον ἔχει διάλογος κ. I καὶ II - VII καὶ Ἐπεισόδια κ. VIII - XVI, XVII 26 - XXI, XXVI - XXXII (Σιμωνίδειον ἀσμα), XXXIII - XXXIX, καὶ Χορειά, α' ὅμνον τῆς σοφιστικῆς καὶ τοῦ Πρωταγόρου κ. VIII (ῶς Πάροδον), β' ἐπινίκιον παιᾶνα τοῦ Πρωτ. κ. XVII 1-26, γ' ὅμνον τῆς συνωνυμικῆς καὶ τοῦ φυσ. δικαίου XXIII - XXIV, δ' κρίσεις τῆς ἐρμηνείας ποιητῶν, καὶ Ἐξοδον. Τὰ διάμεσα ἐπεισόδια, τὰ δποῖα ἔχαρακτηρίσαμεν ὡς γορικά, εἶναι παύσεις τῆς πράξεως εὐάρεστοι, διαχέουσαι ποικιλίαν καὶ ἀναψυχὴν εἰς τοὺς θεάτρας καὶ ἡρεμίαν εἰς τὰ τεταμένα ἐκ τῆς διαρκοῦς προσοχῆς νεῦρα, ἵνα δυνηθῶσι νὰ παρακολουθήσωσι τὸν ἐφεξῆς διάλογον. Ἐπίσης ἔχει Περιπτετείας (δὲ Πρωτ. ζητῶν νὰ ἐπιδεικνύεται περιπίπτει εἰς τὸ ἐναντίον τῶν πραττομένων) μετ' Ἀναγνωρίσεων, τραγικὴν εἰρωνείαν VIII 52 κ. XL, δπου δμιλεῖ περὶ τῆς μελλούσης καλῆς τύχης τοῦ Σ., ἀναγνώρισιν ἐν τέλει διὰ τοὺς τυφλοὺς ὄφθαλμοὺς τοῦ Ἰπποκράτους, καὶ πρωταγωνιστάς, δευτεραγωνιστάς καὶ τρεταγωνιστάς καὶ κωφὰ πρόσωπα, καὶ τὸ δνομα ἔχει λάβει κατὰ τὰς τραγῳδίας (Ἡλέκτρα, Ἀντιγόνη, Οἰδίπους Τύραννος κλπ.).

Η πλαστικὴ ἐνάργεια καὶ ἡ ζωή, ἡ ἐποπτικωτάτη σκηνικὴ περι-

Δ. Ν. Γουδή.— Πλάτωνος Πρωταγόρας.

γραφή καὶ δ πλεῦτος τῶν σκηνῶν, ἥ γαριεστάτη καὶ λεπτοτάτη διαγραφὴ ζωντανῶν γαρακτίρων ἀπαράμιλλος.⁷ Αφθαστος εἰς γάριν καὶ δύναμιν καὶ λεπτότητα εἰρωνείας ἥ ἐποπτικὴ εἰκὼν τοῦ κ. VII, ὅπου δ Σ. εἰσελθὼν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Καλλίου βλέπει ως ἐν δραχήστρῳ τοὺς τρεῖς περιωνύμους σοφιστάς, ἔκαστον περιεστοιχισμένον ὑπὸ τοῦ χοροῦ τῶν θιασιτῶν του, καὶ ἀξιον συμπλήρωμα ταύτης ἥ διὰ λεπτοτάτης γάριτος καὶ δηκτικωτάτης εἰρωνείας ἡρτυμένη γαρακτηριστικὴ διαγραφὴ τοῦ τρόπου τῆς διδασκαλίας τῶν σοφιστῶν XXIII - XXIV. Ἀλλὰ ζωηρότατος εἶναι δ γαρακτηρισμός, δν δ ποιητὴς φιλόσοφος δίδει περὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ διδασκάλου του, περὶ τῆς εἰρωνικῆς διακριτικότητος αὐτοῦ καὶ τῆς ἀκαταμαχήτου ἐν τοῖς πλείστοις τέχνης, δι' ἣς δ Σ. προσβάλλει τὸν βαρὺν τῦφον τῆς ἀγερῶχου σοφιστικῆς, πλήττων καιρίως αὐτὸν τὸν περίβλεπτον ἥγετην αὐτῆς κ. XXXIX ἐν τέλει. Πανταχοῦ ἐπανθεῖ ἥ δροσερὰ καὶ γαρίεσσα ζωή, ἥ καλλιτεχνικὴ σύνθεσις καὶ ἥ αὔστηρὰ ἐνότης παρὰ τὴν πλουσίαν ποικιλίαν τοῦ διαλόγου· ἀπὸ τῶν πρώτων γραμμῶν μέχρι τῆς τελευταίας λέξεως τὸ πρόσωπον τοῦ Πρωτ., ἥ φήμη αὐτοῦ ως παιδαγωγοῦ τῶν νέων εἰς ἀρετὴν ἐν τῷ δημοσίῳ καὶ ἰδιωτικῷ βίῳ, αἱ ἐπιδείξεις αὐτοῦ, δ ἄγων πρὸς τὸν Σ., εἶναι τὸ κέντρον, περὶ τὸ δποῖον κινεῖται τὸ πᾶν ἐν τῷ διαλόγῳ.

Πανταχοῦ ἐπανθεῖ τὸ πνεῦμα τῆς κωμῳδίας ἀνακεχραμένον μετὰ τοῦ Σοφοκλείου κάλλους, βάθος ἐννοιῶν μετὰ τῆς πολυχρόμου καλλονῆς τῆς γλώσσης, τὸ τάλαντον τῆς πλαστικῆς παραστάσεως μετὰ τῆς ἀττικῆς γάριτος, γοργὴ καὶ ζωντανὴ δέει ἥ πρᾶξις. Ἐντεῦθεν δ «Πρωταγόρας» εἶναι ἀνυπερβλήτου τελειότητος καὶ τὸ ὕφος αὐτοῦ κυμαίνεται μεταξὺ πεζοῦ λόγου καὶ ποιήσεως, μεταξὺ τοῦ ἀπλοῦ καὶ τοῦ ὑψηλοῦ. Διὰ πάντα ταῦτα δ διάλογος ἀσκεῖ βαθεῖαν ἐντύπωσιν ἐπὶ τὸν ἀναγνώστην, διαρκῶς ἐπιτεινομένην. Ὁσασδήποτε φοράς καὶ ἀν ἀναγνώσωμεν αὐτόν, τὸ διαφέρον ἡμῶν διαρκῶς ἐπιτείνεται καὶ πληρούμεθα θαυμασμοῦ πρὸς τὴν δραματικὴν μεγαλοφυΐαν τοῦ φιλοσόφου, δστις ω; δραματικὸς συγγραφεὺς θὰ κατῆγε τοὺς λαμπροτάτους τῶν θριάμβων. Ὁ νεαρὸς φιλόσοφος, δστις μόλις πρὸ διλίγου θὰ εἴχε παραδώσει εἰς τὸν "Ηφαιστὸν τὰ δραματικά του δοκίμια, ἵνα παραδοθῇ εἰς τοὺς κόλπους τῆς φιλοσοφίας, φαίνεται δτι ως πρότυπον τοῦ ἔργου του ἐξέλεξε τοὺς Κόλακας τοῦ κωμικοῦ Εύπολιδος, δι' ων οὕτος ἐνίκησε τῷ 421 π. X. τὴν Εἰρήνην τοῦ Ἀριστοφάνους. Καὶ ἔκει, ως ἐν τῷ ἡμετέρῳ διαλόγῳ, ἥ σκηνὴ ὑπέκειτο ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Καλλίου, με-

ταξὶ δὲ τῶν ποικίλων παρασίτων τοῦ οἰκοδεσπότου, εἰς οὓς εἶχε προσκολληθῆ καὶ ὁ Σωκράτης, ὁ Πρωταγόρας ἦτο ὁ πρωταγωνιστής, ξενίζων δὲ καὶ ξενιζόμενοι, πάντες διεκωμφδοῦντο. Ἐντεῦθεν Ἰσως καὶ ἡ ἀφθονος χρῆσις τοῦ σκωπτικοῦ ἄλατος ἐν τῷ διαλόγῳ. Ὁ «Πρωταγόρας» εἶναι νεανικώτατον ἔργον τοῦ Πλάτωνος.

ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΤΟΥ ΔΙΑΛΟΓΟΥ

Ἡ οἰκονομία τοῦ διαλόγου προβάλλει διαυγεστάτη καὶ εὐπερίηπτες.

A'. Προδιάλογος κ. I. Ὁ Σ. παρακληθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἐτ. θἀφηγηθῆ πάντα τὰ διαμειφθέντα μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Πρωτ.

B'. Εἰσαγωγικὸς διάλογος κ. II-VIII. Ὁ Ἰππ. ἐπισκεφθεὶς δρθρου βαθέος τὸν Σ. παρακαλεῖ αὐτὸν νὰ τὸν συστήσῃ εἰς τὸν σοφιστὴν Πρωτ. ως μαθητήν. Ἀλλὰ κατὰ σύστασιν τοῦ Σ. ἔξερχονται εἰς τὴν αὐλήν, δπου ὁ Ἰππ. ἐρωτηθεὶς τί εἶναι σοφιστὴς δηλοῖ ἄγνοιαν.

Μετὰ τοῦτο ἔρχονται εἰς τὸν οἶκον τοῦ Καλλίου, δπου βλέπουσι τοὺς τρεῖς κερυφαίους σοφιστάς, Πρωταγόραν, Ἰππίαν καὶ Πρόδικον, μετὰ πολλῶν μαθητῶν ἔκαστον. Ὁ Σ. συνιστῶν τὸν Ἰππ. εἰς τὸν Πρωτ. ἐρωτᾷ ἐὰν θέλει ἥ σχετικὴ συζήτησις νὰ γίνῃ κατ' ἵδιαν ἥ ἐνώπιον καὶ τῶν ἄλλων σοφιστῶν καὶ ἀποφασίζεται νὰ συγκεντρωθῶσι πάντες εἰς συνέδριον παρὰ τῷ Ἰππίᾳ.

Γ'. Ιον Μέρος τοῦ κυρίου διαλόγου. IX-XVI. Ἐκεῖ ὁ Πρωτ. ἐρωτηθεὶς τί θὰ μάθῃ ὁ Ἰππ. μαθητεύων παρ' αὐτῷ δηλοῖ ὅτι θὰ μάθῃ τὴν πολιτ. ἀρετὴν κ. IX.

«Ἄλλος» αὗτη κατὰ τὸν Σ. δὲν εἶναι διδακτὴ α') διότι οἱ Ἀθ. ἐν πολιτικοῖς ἤτημασιν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ συμβουλεύονται πάντας τοὺς πολίτας, διότι δὲν ὑπάρχει τάξις πολιτῶν ἔχόντων ἀποδείξεις εἰδικῶν περὶ ταύτην σπουδῶν, καὶ β') οἱ διακεκριμένοι πολιτικοὶ δὲν δύνανται νὰ μεταδώσωσι τὴν ἵδιαν ἀρετὴν εἰς τὰ τέκνα κ. X.

«Ο Πρωτ. ἀπαντᾷ ὅτι πάντες οἱ ἀνθρωποι ἔχουσιν ἐν ἑαυτοῖς τὴν πολιτ. ἀρετὴν, διότι μετὰ τὴν δημιουργίαν τῶν ἀνθρώπων ὁ Ζεὺς πρὸς πολιτ. ὀργάνωσιν αὐτῶν ἐπεμψεν αὐτὴν διὰ τοῦ Ἐρμοῦ πρὸς πάντας. «Οτι δὲ αὕτη εἶναι διδακτή, ἀπόδειξις αἱ ποιναί, αἱ-

(¹) Προβλ. τὸ ἀπ. «Ἐνδον μὲν ἔστι Πρωταγόρας ὁ Τήιος,... Ὅς ἀλαζονεύεται μὲν ἀλιτήριος Περὶ τῶν μετεώρων, τὰ δὲ καυμάθεν ἔσθιεν.

τινες ἀποσκοποῦσιν εἰς σωφρονισμὸν τῶν ἀδικούντων καὶ παραδειγματισμὸν τῶν ἄλλων. Οἱ δὲ διακεκριμένοι πολιτικοὶ διδάσκοντες τοὺς υἱοὺς ἄλλα ἐπουσιώδη μαθήματα ἀδύνατον νὰ μὴ διδάσκωσι τὸ σπουδαιότατον πάντων, τὴν πολιτ. ἀρετὴν, ἡς ἡ ἄγνοια συνεπάγεται τὰς μεγίστας τῶν ποιῶν. Καὶ ὅντως τροφός, παιδαγώγος, γονεῖς, διδάσκαλοι καὶ αὐτὴ ἡ πολιτεία διδάσκουσι τοὺς παιδας καὶ τοὺς πολίτας τὴν πολιτ. ἀρετὴν.

Ἐν φόρμως πάντες τοὺς πάντας διδάσκουσι τὴν πολιτικὴν ἀρετὴν, ἐὰν ἔχοδη λοῦνται διάφοροι βαθμοὶ ἴκανότητος εἰς αὐτὴν, τοῦτο διφείλεται εἰς τὴν διάφορον φυσικὴν προδιάθεσιν τῶν ἀνθρώπων· πάντως φόρμως καὶ οἱ πλέον ἀμοιροὶ πολιτικῆς ἀρετῆς ἐκ τῶν πεπολιτισμένων ἀνθρώπων εἶναι σχετικῶς διδάσκαλοι ταύτης παραβαλλόμενοι πρὸς τοὺς ἀγρίους. Οὕτως ἡ πολιτικὴ ἀρετὴ ἀπορρέει ἐκ τῆς ἰδιοφυΐας, οὐχὶ ἐκ τῆς παιδείας. Ἐὰν φόρμως ἐν μέσῳ τῆς γενικῆς μορφωτικῆς προσπαθείας ἐμφανίζονται ἄνδρες δυνάμενοι ὑπὲρ τοὺς ἄλλους νὰ προάγωσι τοὺς πολίτας εἰς ἀρετὴν, εἶναι πλείστου λόγου ἄξιοι. Τοιοῦτος εἶναι καὶ ὁ Πρωτ. XI-XVI.

Δ'. Ζον Μέρος τοῦ κυρίου διαλόγου XVII - XXI. Ὁ Σ. προσποιούμενος ὅτι ἐπείσθη ὑπὸ τοῦ Πρωτ. καὶ σαγηνεύσας αὐτὸν εἰς τὴν χρῆσιν τῆς διαλεκτικῆς ἐρωτᾷ ἐὰν ἡ σωφροσύνη, δικαιοσύνη, ὅσιότης, περὶ ὃν ὡμίλει ὁ Πρωτ., ἡ ἀνδρεία καὶ ἡ σοφία εἶναι μόρια τῆς ἀρετῆς ἢ διάφορα ὄντατα τοῦ αὐτοῦ πράγματος, τῆς ἀρετῆς· καὶ τοῦ Πρωτ. δεχθέντος αὐτὰ ὡς μόρια ἐπανερωτᾷ ἀν εἶναι ὅμοια πρὸς ἄλληλα ὡς τὰ μόρια τοῦ χρυσοῦ ἢ διάφορα ὡς τὰ μόρια τοῦ πρωσώπου· ὁ Πρωτ. δέχεται τὸ δεύτερον. Ἀλλ' ὁ Σ. ἀποδεικνύει ὅτι εἶναι τὸ αὐτὸν α') ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ ὅσιότης, β') ἡ σωφροσύνη καὶ ἡ σοφία, τρίτην δὲ ἀπόπειραν αὐτοῦ νὰ ταυτίσῃ τὴν δικαιοσύνην καὶ σωφροσύνην ματαιώνει ὁ Πρωτ. ἐκφεύγων ἐκ τῆς διαλεκτικῆς δι' ἀπεραντολογίας περὶ τῆς σχετικότητος τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ ὡφελίμου.

Ε'. Κρίσις τοῦ διαλόγου XXII - XXV. Ἐπειδὴ ὁ Σ. διαμαρτύρεται διὰ τοῦτο, ἐπιμένει δὲ ὁ Πρωτ. ἄξιῶν ἐλευθερίαν κινήσεως, ἀπειλεῖται δὲ οὗτος ἡ διάλυσις τοῦ συνεδρίου, ἐπεμβαίνουσι πολλοὶ τῶν παρόντων διαλλακτικῶς καὶ τέλος ἀποφασίζεται νὰ ἀναλάβῃ ἡδη τὸ πρόσωπον τοῦ ἐρωτῶντος ὁ Πρωτ. καὶ είτα τὸ τοῦ ἀποκρινομένου.

ΣΤ'. Ζον Μέρος τοῦ διαλόγου. Ἐρμηνεία τοῦ Σιμωνιδείου ποιῆματος.

Ζ'. Άντιον Μέρος τοῦ διαλόγου. XXXIII - XXXIX. Ὁ Σ. παρὰ τὰς ἀντιρρήσεις τοῦ Πρωτ. ταυτίζει τὴν ἀρετὴν πρὸς γνῶσιν ἀποδεικνύων οὕτως ὅτι ἡ ἀρετὴ εἶναι διδακτή.

***Επειλογος XL.** Ὁ Σ. ἐκδηλοῖ τὴν κατάπληξιν του διὰ τὴν ἀντιστροφὴν τῆς θέσεως τῶν διαλεγομένων. Μεθ' δὲ ἀποχωρίζονται ὑπὸ τὰς διαβεβαϊσεις ἀμοιβαίας ἔξαιρετικῆς ἐκτιμήσεως.

ΠΟΤΕ ΥΠΟΤΙΘΕΤΑΙ ΓΕΝΟΜΕΝΟΣ Ο ΔΙΑΛΟΓΟΣ;

***Ο Πλάτων** παρίσταται φανταζόμενος τὸν διάλογον ως γενόμενον κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη πρὸ τῆς ἐκρήξεως τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου καὶ δὴ κατὰ τὸ 432 π.Χ. Διότι α') ὁ Πρωταγόρας παρίσταται γερων ἥδη VIII 54·δ καὶ ὁ Σωκράτης γεννηθεὶς τῷ 470 παρίσταται νέος ἔτι V 55, VIII 54·δ, XL 40 καὶ β') ὁ Περικλῆς καὶ οἱ υἱοὶ Ξάνθιππος καὶ Πάραλος, ἀποθανόντες πάντες τῷ 429 π. Χ., παρίστανται ἥδη ζῶντες VII 4κ. 6, X 32·4·γ') ὁ ποιητὴς Ἀγάθων γεννηθεὶς τῷ 448 π. Χ. παρίσταται ἥδη μειράκιον VII 39·δ') ὁ Ἀλκιβιάδης γεννηθεὶς τῷ 451 π. Χ. παρίσταται ἥδη ως ὑπηγήτης I 7-8·ε') ὁ Φειδίας, ὅστις ἀπέθανε πιθανώτατα περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ πολέμου, παρίσταται ἔτι ζῶν III 13 καὶ εἰς καὶ σ') Κοίσων ὁ Ἰμεραῖος, νικήσας Ὀλύμπια τῷ 448, 444 καὶ 440 στάδιον, παρίσταται ἀκμάζων ἔτι δρομεὺς XXII 53.

Πρὸς τὸ σύστημα τοῦτο τῶν μαρτυριῶν ἀντιφάσκει α') ἡ μαρτυρία τοῦ Πρωτ. XVI 32, καθ' ᾧ δὲ ὁ διάλογος ἐγένετο τῷ 419 π.Χ. ἐν ἔτος μετὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν Ἀγρίων τοῦ Φερεκράτους, διδαχθέντων τῷ 420 π. Χ. καὶ β') ὅτι ὁ Καλλίας ἐμφανίζεται ἐν τῷ διαλόγῳ ως οἰκοδεσπότης καὶ VI-VII· διὸν ὁ διάλογος παρίσταται γενόμενος μετὰ τὸ 424 π. Χ. ὅτε ἔπεσεν ὁ πατὴρ Ἰππόνικος ἐν Δηλίῳ.

***Ἐπειδὴ πᾶσα ἀπόπειρα πρὸς διαλλαγὴν τῶν ἀντιφάσεων τούτων θὰ ἥτο ματαιοπονία,** πάντες σχεδὸν δέχονται ως κρατοῦν ἐν τῷ διαλόγῳ τὸ πρῶτον σύστημα τῶν μαρτυριῶν, ἀφ' οὗ ἄλλως οὐδὲ ὁ ἐλάχιστος ὑπαινιγμὸς γίνεται τοῦ πολέμου, οἵ δὲ ἀπαντῶντες ἀναχρονισμοὶ δὲν εἶναι τι ἀσύνηθες παρὰ Πλάτωνι, διότι ὁ φιλόσοφος κατὰ τιγα ποιητικὴν ἀδειαν δὲν ἀποδίδει μεγάλην ἀξίαν εἰς τὴν ἴστορικὴν ἀκρίβειαν.

ΔΙΣΣΟΙ ΛΟΓΟΙ (Ιδ. σ. 94)

Κεφ. 6. Παιδί τᾶς σοφίας καὶ τᾶς ἀρετᾶς αἱ διδακτόν·

Λέγεται δέ τις λόγος οὗτος ἀλαθῆς οὔτε ἴκανός· δτι ἄρα σοφία καὶ ἀρετὴ οὔτε διδακτὸν εἶη οὔτε μαθητόν. Τοὶ δὲ ταῦτα λέγοντες ταῖσδε ἀποδεῖξει χρῶνται· ώς οὐχ οἶόν τε εἶη, αἴ τι ἄλλῳ παραδοίης, τοῦτο αὐτὸν εἶτι ἔχειν. μία μὲν δὴ αὕτα. ἄλλα δέ, ώς, αἱ διδακτὸν ἦν, διδάσκαλοι καὶ ἀποδεδεγμένοι ἦν ώς τᾶς μουσικᾶς. τρίτα δέ, τοὶ ἐν τῷ Ἑλλάδι γενόμενοι σοφοὶ ἀνδρες τὰν αὐτῶν τέχναν ἐδίδαξάν καὶ τῶς φίλως. τετάρτα δέ, δτι ἥδη τινὲς παρὰ σοφιστὰς ἐλθόντες οὐδὲν ὠφέληθεν. πέμπτα δέ, δτι πολλοὶ οὖσι συγγενόμενοι σοφισταῖς ἄξιοι λόγῳ γεγένηνται. ἐγὼ δὲ κάρτα εὐήθη νομίζω τόνδε τὸν λόγον· γινώσκω γὰρ τῶς διδασκάλως γράμματα διδάσκεν, τά καὶ καὶ αὐτὸς ἐπιστάμενος τυγχάνῃ, καὶ κιθαριστὰς κιθαρίζεν. πρὸς δὲ τὰν δευτέραν ἀπόδειξιν, ώς οὐκ ἄρα ἐντὶ διδάσκαλοι ἀποδεδεγμένοι, τί μὰν τοὶ σοφισταὶ διδάσκοντι ἄλλος ἦν σοφίαν καὶ ἀρετάν; τί δὲ Ἀναξαγόρειοι καὶ Πυθαγόρειοι ἦσαν; τὸ δὲ τρίτον, ἐδίδαξε Πολύκλειπος τὸν ὑδν ἀνδριάντας ποιεῖν. καὶ αἱ μέν τις μὴ ἐδίδαξε, οὐ σαμήιον· αἱ δὲ εἰς τις ἐδίδαξε, τεκμάριον δτι δυνατόν ἐστι διδάξαι. τέταρτον δέ, αἱ μή τοι παρὰ σοφιστῶν σοφοὶ γίνονται· καὶ γὰρ γράμματα πολλοὶ οὐκ ἔμαθον μαθόντες. ἐστι δέ τι καὶ φύσις, ἢ δή τις μὴ μαθὼν παρὰ σοφιστᾶν ἴκανὸς ἐγένετο, εὐφυῆς γα γενόμενος ὁμοίως συναρπάξαι τὰ πολλά, δλίγα μαθὼν παρ' ὧν περ καὶ τῶνύματα μανθάνομεν· καὶ τούτων τι ἥτοι πλέον ἥτοι ἔλασσον δ μὲν παρὰ πατρός, δ δὲ παρὰ ματρός. αἱ δέ τῷ μὴ πιστόν ἐστι τὰ δύνυματα μανθάνειν ἀμέ, ἄλλος.

ἐπισταμένως ἀμα γίνεσθαι, γνώτω ἐκ τῶνδε· αἱ τις εὐθὺς γενόμενον παιδίον ἐς Πέρσας ἀποπέμψαι καὶ τηνεῖ τράφοι, κωφὸν Ἑλλάδος φωνᾶς, περσίζοι καὶ καὶ αἱ τις τηνόθεν τῇδε κομίξαι, ἔλλανίζοι καὶ οὗτο μανθάνομεν τὰ δύναματα, καὶ τῶς διδασκάλως οὐχ ἴσαμες. οὗτο λέλεκταί μοι δὲ λόγος, καὶ ἔχεις ἀοχάν καὶ τέλος καὶ μέσα· καὶ οὐ λέγω ώς διδαχτόν ἔστιν, ἀλλ' οὐχ ἀποχρῶντί μοι τῆναι αἱ ἀποδείξεις.

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΙΣ: ΕΠΙΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΜΟΥΦΑΣ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΑΣ: ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΜΟΥΦΑΣ

Πρὸς εὔκολωτέραν καὶ ἀσφαλεστέραν διεξαγωγὴν τῆς ἔρμηνείας «τοῦ Πρωταγόρου» ἀνάγκη δὲ διδάσκων α') νὰ εἶναι τελείως κάτοχος τῆς Λογικῆς μηδεὶς ἀλογίκευτος εἰσίτω εἰς Πρωταγόραν καὶ β') νὰ μελετήσῃ καλῶς τὰς πραγματείας πάσας ἀπὸ σ. 120 μέχρι τέλους, ἵνα κατευθύνῃ τὴν διδασκαλίαν κατὰ τὰς θεμελειώδεις γραμμὰς τὰς ἔξαιρομένας ἔκει.

Ἡ φιλοσοφικὴ καὶ αἰσθητικὴ ἀνάλυσις τῶν κ. XXXIII-XXXIX παρελείφθη καὶ διότι τὰ κεφάλαια ταῦτα δι' ἔλλειψιν χρόνου ἀδύνατον νὰ ἔρμηνευθῶσι καὶ διότι ἡ ἔκει ἀναπτυσσομένη θεωρία περὶ ἀγαθοῦ καὶ ήδεος κατελείφθη ὑστερον ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος.

Μετὰ τὰς σοφωτάτας ἔργασίας τῶν ἀοιδίμων διδασκάλων ἡμῶν Γ. Μιστριώτου, Ν. Καραβᾶ καὶ Σ. Μωραΐτου ἔχομεν τὴν τιμὴν καὶ τὸ ἡμέτερον πόνημα, προϊὸν μακρῶν μελετῶν καὶ πόνων, νὰ θέσωμεν ἀπὸ σήμερον εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν ἀγαπητῶν συναδέλφων.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 27ῃ Σεπτεμβρίου 1931.

Δ. Ν. ΓΟΥΔΗΣ

Ε.Γ.Δ της Κ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006